

Citation:

Krško, J. (2025). Podoby niektórych słowenskich pryzwisk ako výsledok multietnických vplyvov v strednej Európe. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 60, Article 3540. <https://doi.org/10.11649/sfps.3540>

Jaromír Krško
(Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Podoby niektórych słowenskich pryzwisk ako výsledok multietnických vplyvov v strednej Európe

Dnešné pomenúvanie osôb dvomi menami – rodným (krstným) menom a pryzviskom – sa ustalovalo postupne v priebehu stáročí. Pre raný stredovek bola typická jednomenná sústava, ktorá na tú dobu postačovala presne označiť a identifikovať nositeľa mena. Najstarším dokladom na osobné mená z nášho územia sú mená slovianskych kniežat Rastislava, Pribinu, Svätopluka, mená veľmožov a pútnikov, ktoré zapísali mnísi do tzv. Cividalského evanjelia (Stanislav, 1947).

Časť mien zapísaných v tzv. Cividalskom evanjeliu má zloženú formu mien z antropoformantov *-slavъ, -dragъ, -myslv, -gojb* (*Prědeslavъ, Rastislavъ, Minědragъ, Dobromyslv, Vitomyslv, Ratigojb*), časť mien obsahuje antropofor-
mant *-mirъ > /-měrъ*, (*Cьstimirъ, Drvžiměrъ, Lichoměrъ*), bohato sú zastúpené mená obsahujúce antropoformanty *-borъ, -dějъ, -rlъkъ, -radъ, -těcht, -vidъ* (*Nitraborъ, Dobrodějъ, Světěrlъkъ, Soderadъ, Sebětěchъ, Kolotěchъ, Dragovidъ*)¹. Časť zapísaných mien je nezložená, tvorená pomocou antropoformantov *-icъ* (*Rasticъ, Trěbicъ, Žilicъ*), *-ęta* (*Slavęta, Trěbęta, Ženęta*). Na viacerých miestach sú zapísané mená kniežaťa Pribinu, jeho syna Koceľa a ďalších veľmožov. Mnísi

¹ K zloženým slovanským osobným menám pozri napr. Svoboda (1964); Malec (1971); Majtán (1980, 1992).

zapisovali mená osôb, za ktoré sa mali modliť. Zapisali ich jednoduchým pravopisom a snažili sa čo najvernejšie zachytiť zvuk, ktorý počuli pri výslovnosti mena. Zapísané mená tak dokladajú nielen proces tvorenia antropónym v období Veľkej Moravy, ale aj fonickú rovinu vtedajšieho jazyka – napr. meno kniežaťa Svätopluka je zapísané v podobe *szuentiepulc*. Koncové *c* je, samozrejme, slovanský konsonant *k*, ale v zápise je dochované aj pôvodné bilabiálne *v*, po ktorom nasleduje nazála *ę*. Bilabiálne *v* je zachytené aj v zápise mena Rastislav (*rastisclao*) na jeho konci a v zápise mena Kovar (*couar*).

Doklady na jednomennú antroponymickú sústavu nachádzame aj v Zoborskej listine z roku 1111, v ktorej sa spomínajú osoby označené len jedným menom – Bača, Ded, Kača, Bukan, Una, Penet, Seuin, Peter, Kup, Subisa, Figa, Peregrin (*Bacha², Deda, Cace, Buquen, Una, Penet, Seuym, Petre, Cup, Subissa, Figa*). Výnimkou spomedzi týchto mien sú Martin (*Martinus, filius Marci*), ktorý je bližšie charakterizovaný menom otca (*filius Marci*), a Peregrin (*Peregrin iudex*), ktorý je charakterizovaný povolaním sudcu (*iudex*). Meno otca (Bukan) sa nepriamo spomína aj pri menách Deda a Kača (*Deda et Cace, qui ambo filii Buquen*) (*Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, 1971, str. 63).

Najnižšie vrstvy našich predkov mali mená z bežných apelatív³: bača (*Bacha*, 1111), dojka (*Dayka*, 1400), gajdoš (*Gaydos*, 1476), kňaz (*Kenaz*, 1278), švec (*Swecz*, 1494), vladyka (*Wladyka*, 1494), biely (*Bela*, 1086), dobrý (*Dobra*, 1410), holý (*Holy*, 1424), mladý (*Mlady*, 1494), šarkan (*Sarkaan*, 1478), ded (*Ded*, 1135), bok (*Bok*, 1321), vlas (*Vlas*, 1138), blcha (*Blcha*, 1488), dub (*Dwb*, 1431), popol

² M. Pukanec (2005) interpretuje meno *Bacha* ako *Baka* (str. 90), ktoré etymologicky súvisí s psl. apelatívom *bakъ – škvrna po nečistote, bakaný – znečistený. Podoba *Bača* sa nespájala s apelatívom *bača* – hlavný pastier oviec, gazda na salaši, pretože ide o slovo z valašskej kolonizácie, ktoré sa v slovnej zásobe ustálilo asi v 16. storočí. Význam mena sa spájal s psl. *batja, ktoré L. Králik interpretuje ako „hypokoristikum na základe psl. *brat(r)ъ; pôvodne azda používané vo vzťahu k staršiemu bratovi.“ (Králik, 2015, str. 64). Ďalšie mená súviseli s praslovanskými apelatívami – *Ded* < psl. apel. *dědъ, *Kača* < slovný základ kač- (kačka, kačica, poľsky kaczka) – motivácia súvisí s knísavou chôdzou, *Bukan* < psl. *bukъ – bot. *Fagus* – motivácia súvisí s tvrdosťou, odolnosťou, *Kup* < psl. *kupiti – meno malo ochrannú (profilaktickú) funkciu. Časť mien bola prevzatá z latinčiny, resp. z latinských apelatív – *Una* < lat. uno – jeden (jedinečný), *Peregrin* < lat. peregrino – cudzí, *Penet* – lat. penet – prenikavý, *Peter* < lat. petros – kamenitý (vo význame tvrdý), *Figa* < lat. ficus – figovník atď.

³ Ide o mená, ktoré sa nachádzajú v kartotéke Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Tieto mená pochádzajú zo zápisov z 12. až 15. storočia a svedčia o tom, že napriek trvalému prijatiu kresťanstva naďalej pretrvávalo vytváranie osobných mien podľa predkresťanských (pohanských) tradícií.

(*Popol*, 1254), obed (*Obed*, 1269), uzda (*Uzdae*, 1269), koč (*Koch*, 1335), remeň (*Remen*, 1138), hrad (*Hrad*, 1206), sila (*Sila*, 1138), strach (*Strach*, 1273) (Lalíková, 1987, str. 55–56). M. Nováková (2010) uvádza slovanské mená z arpádovského obdobia v tvare trpného prídavia: „*Radim, *Poznan, *Prodan, *Pomnen, *Bogdan, *Vítan, *Viden, *Odolen, *Kochan, *Ocen, *Milvan, *Radovan, *Podman, *Poved, *Súžen, *Svrben“ (str. 94).

Populačným nárastom nominačná a identifikačná funkcia antroponyma postupne prestali plniť svoju funkciu, preto sa k rodnému menu muselo pridávať ďalšie meno, aby bol jedinec identifikovateľný.

Pôvodná jednomenná sústava raného stredoveku bola od 13. storočia nahrádzaná dvojmennou sústavou s rôznymi členmi – najčastejšie sa pri rodnom mene vyskytovalo meno otca, ale aj príbuzenský vzťah, spoločenské zaradenie, povolanie, výzor, bydlisko, rodové sídlo a pod. V podmienkach Uhorska takýto vývoj pozorujeme najprv v šľachtickom prostredí, neskôr aj u mestského obyvateľstva (Majtán, 1994b). V súvislosti s dnešnými priezviskami M. Nováková hovorí, že protopriezviská v 13. storočí vznikli z prímien⁴ a prezývok (Nováková, 2010, str. 98). Protopriezviská v počiatočnej fáze často obsahovali latinské slovo *dictus* (zvaný, prezývaný), z čoho vyplýva, že prímeno danej osoby bolo v societe obce a okolí známe a pomáhalo ju presne identifikovať. Sústava rodného mena a prímiena prešla aj do administratívnej podoby zápisu osôb. M. Nováková rozdelila motivanty prímien do niekoľkých skupín – napr. osobné meno (*Jacobus dictus Stojan*), etnonymum (*dictus *Oláh*, *dictus *Orosz*), prímeno mohlo vyjadrovať vlastnosť (*dictus *Bátor* (zvaný Odvážny), *dictus *Nagy* (zvaný Veľký), spoločenské postavenie (*dictus *Nemes* (zvaný Šľachtic), zamestnanie (*dictus *Apród* (zvaný Páža), *dictus *Bodnár* (zvaný Debnár), prímeno mohlo byť motivované pomenovaním zvierata (*dictus *Csirke* (zvaný Kurča), *dictus *Gerle* (zvaný Hrdlička), ovocia (**dictus Körte* (zvaný Hruška), toponymom (**dictus Somogy*, *dictus *Fatra*) (Nováková, 2010, str. 98).

V 15. storočí nachádzame už pomerne ustálenú dvojmennú sústavu – napr. výskum historickej antroponymie poddaných hradu Čabraď (pozri Krško, 2019; Krško & Maliniak, 2019) dokumentuje postupné zmeny aj v počiatočnej dvojmennej sústave. V doteraz najstaršom doklade z roku 1408 sú zastúpené mená poddaných, ktorí sú presnejšie identifikovaní pomocou prezývky – „*Thomas dictus Pelhes* (Tomáš zvaný Jemný – z maď. *pelyhes*),

⁴ Prímieno chápeme ako „doplnkové (sekundárne) meno v jednomennej pomenovacej sústave, ktoré nie je ustálené a povinne dedičné“ (Valentová a kol., 2024, str. 291).

Nicolaus Sentew dictus (Mikuláš zvaný Svätý – z maď. *szent*), *Vrbanus Nikus dictus Nemeth* (Urban Nikuš zvaný Nemec – z maď. *Német*), *Johannes dictus Kaezen* (Ján zvaný Kézen – z maď. *kéz* – ruka), *Anthonius dictus Chulek* (Anton zvaný Čulek – pravdepodobne podľa nárečovej podoby príslovky *teraz*)“ (Krško & Maliniak, 2019, str. 345). Iným typom dvojmennej sústavy bolo vyjadrenie priameho rodinného stavu v otcovskej línii – k rodnému menu osoby sa meno otca pripájalo latinským *filius* – *Jacobus filius Pauli* (Jakub syn Pavla), *Thomas filius Johannis* (Tomáš syn Jána), *Martinus filius Nikoch* (Martin syn Nikocov/ Nikočov), *Gaspar filius Pagacz* (Gašpar syn Pagáča), 1473 – *Petrus, filius Jacobi de Warbok* (Peter syn Jakuba z Vrbovku), 1486 – *Naryk filius Berko* (Naryk syn Berka), *Symon filius Ruh* (Šimon syn Ruha), *Petrus filius Jacobi* (Peter syn Jakuba). Najčastejšie sa však prímeno pridávalo priamo k rodnému, resp. krstnému menu, pričom v mladších listinách tento model dominoval a mená obsahujúce latinské *dictus* alebo *filius* sa už nevyskytovali. Znovu uvádzame príklady z Čabradskeho Vrbovka – 1408 – *Nikus Nemeth* (Nikuš Nemec), *Petrus Fistulator* (Peter Fistulator – lat. píšťalkár), z roku 1464 pochádzajú mená poddaných *Lucas Bensycz* (Lukáš Benšič), 1467 – *Benedictus Pagacz* (Benedikt Pagáč), *Martinus Pekel* (Martin Pekel), *Benedictus Literatus* (Benedikt Literát – lat. vzdelaný, gramotný), *Petrus Portarius* (Peter Portarius – lat. vrátnik) atď. (Krško & Maliniak, 2019, str. 346).

Dôležitým momentom prechodu prímena do podoby dnešného priezviska bola dedičnosť pôvodného prímena. Pokiaľ prímenom bola bližšie charakterizovaná osoba na základe povolania, ktoré reálne vykonávala, alebo na základe výzoru, duševných vlastností, miesta bydliska a pod., na potomka, ktorý k menu dostal prímeno svojho predka, sa uvedené motivanty nevzťahovali (mohol vykonávať iné povolanie, jeho výzor mohol byť iný...). M. Majtán konštatuje, že 15. storočie znamenalo prelom vo vývine priezvisk na území Slovenska a popri domácich podobách mien sa používali aj nemecké, latinské, prípadne české podoby mien (*Ján – Hanzel, Mathias – Matej – Matis*) a prímená sa „vyskytovali spravidla v jazykovej podobe zodpovedajúcej jazyku textu, napr. *Faber – Kováč, ... Carnifex – Fleischer – Mäsiar...*“ (Majtán, 1994b, str. 33). Z týchto príkladov vyplýva, že sémantické spojenie medzi prímenom a pôvodným motivujúcim apelatívom bolo ešte stále živé, čo umožňovalo vnímať pôvodnú sémantickú hodnotu apelatíva, ktoré sa dalo preložiť do jazyka listiny. „Prímená, ktoré vznikli podľa názvu zamestnania, možno, pochopiteľne, ťažko odlíšiť od apelatív označujúcich toto zamestnanie, lebo osoby s týmito prímenami spravidla vykonávali uvedené zamestnania, ale z hľadiska funkcie

(pretože práve ony presnejšie identifikovali pomenúvané osoby od iných osôb s rovnakým (krstným) menom) ich možno hodnotiť ako vlastné mená, hoci sa ich jazyková podoba menila podľa jazyka textu. Podobne sa však zhodovala s jazykom textu aj jazyková podoba iných prímien a jazyková podoba (krstných) mien.“ (Majtán, 1994b, str. 34).

Od 16. storočia sa prímiená dedia častejšie a v priebehu 18. storočia už môžeme hovoriť o priezviskách, pretože druhé meno prestalo mať súvislosť s pôvodným motivujúcim apelatívom prímiena. Pre dvojmennú sústavu bola dôležitá zákonná kodifikácia rodného mena a priezviska, ktorú nariadil cisár Jozef II. cisárskym patentom z 23. júla 1787 (Majtán, 1994a, str. 29, pozn. 2). V § 1. sa píše: „*Židowsky národ po wssetkich dedičnych kráginach na/tem przydrżowat, aby kaźdí hospodar za swogu domacu cżelad, poručník to/gest tutor za syroty a kaździ slobodny budto pod otcowsku mocu aneb poručnícku to/gest tutorsku a kuratorsku ochranu stogjci, a syce **mużskega pohlawy** od prwnego dne męsycze ledna roku 1788 **gedno wstawicżne primeny nosili, żenskeg ale pohlawy w slobodnem w stawu primeny otca sweho, w małżelskem w stawu primeny małżele sweho wzali*** (zvýraznil J. K.), *a osobytne personi pres wssetkeho rozdylu negake nemecke meno sobe przyložili a to giste za żywoabyta sweho nikdy nepřemęnili.*“ (Majtán, 1994a, str. 29).

Historickú jazykovú podobu mien osôb žijúcich na území dnešného Slovenska ovplyvnilo viacero faktorov – po rozpade Veľkej Moravy sa územie dnešného Slovenska stalo súčasťou Uhorského kráľovstva, preto sa v niektorých neskorších priezviskách vyskytujú vplyvy maďarčiny. Uhorsko výrazne poznali mongolské (tatárske) nájazdy a ich plienenie v rokoch 1241 – 1242, ktoré zanechalo krajinu hospodársky zdecimovanú a vyludnenú. Tento nepriaznivý stav sa rozhodli uhorskí králi riešiť pozývaním nemeckých kolonistov. Prvá vlna nemeckých kolonistov do Uhorska smerovala v 13. – 15. storočí, ďalšie vlny boli v období protireformácie v 16. – 17. storočí a niekoľko prisťahovaleckých vln nasledovalo v 18. a 19. storočí. „Najvyšší počet dosiahlo nemecké etnikum na Slovensku na prelome 14. a 15. storočia. Nemci v tom čase tvorili približne jednu štvrtinu obyvateľstva žijúceho na území Slovenska.“ (Vývoj osídlenia Slovenska, b. d.). Valašská kolonizácia v 14. – 17. storočí priniesla so sebou okrem mnohých výrobných postupov z oblasti salašníctva a potravinárstva kontakt domáceho slovenského etnika s rumunským, ukrajinským, rusínskym a poľským etnikom. Valašská kolonizácia smerovala predovšetkým do horských a podhorských oblastí východného Slovenska, Zamaguria, Liptova,

Oravy, Horehronia, Kysúc a stredného Považia. Táto rôznorodosť etnických vplyvov ovplyvnila aj podobu viacerých slovenských priezvisk.

Podnetom na pre napísanie tohto príspevku bolo viacero žiadostí od vedúceho Archívu v Liptovskom Mikuláši PhDr. Petra Vítka o výklad niektorých priezvisk, ktoré sa mu podarilo nájsť v archívnych dokumentoch z rôznych častí Slovenska. Analyzovali sme viac ako desiatku priezvisk, ktoré sme podľa motivácie rozdelili na priezviská domáceho pôvodu a priezviská ovplyvnené poľštinou, nemčinou, latinčinou, maďarčinou, rumunčinou, resp. jazykom utváraným valašskou kolonizáciou.

Historik Peter Vítek archívny výskumom zistil, že v oblasti dolného Liptova v obciach Lúčky, Hrboltová, Hubová a Švošov došlo v období 18. – 20. storočia v niektorých prípadoch k viacnásobnej zmene priezviska. Pri genealogickom výskume rodu Vrlík zistil, že najstarším predkom tohto rodu bol *Martin Kiveň*, ktorý mal aj živé osobné meno⁵ *Darila* ako bližšie identifikačné meno rodiny, odlišujúce túto líniu od iných rodín s priezviskom *Kiveň* – napr. Kiveň Ondruš, Kiveň Darila, Kiveň Zverec a iné. V Švošove však žilo niekoľko rodín so živým osobným menom *Darila*, preto sa aj pri nich používali ďalšie živé osobné mená, spresňujúce jednotlivé rodiny – *Darila Hatiar*, *Darila Rožtek*, *Darila Javorka*, *Darila Prídavok*, *Darila Vrlík*. K zmene priezviska došlo tak, že za funkčné priezvisko, ktoré odlišovalo jeho nositeľa od ostatných rodín, si zvolili aktuálne prímeno (v tomto prípade Vrlík). Vývoj pôvodného priezviska *Kiveň* v oblasti Liptova prechádzal do podoby *Darila*, ktoré sa výberom nositeľa mena postupne zmenilo na *Vrlík*. Motivácia priezviska *Kiveň* súvisí so slovesom *kývať* – „pohybovať sa zboka nabok alebo zhora nadol“. Motiváciou mohol byť kývavý pohyb pri chôdzi. Hoci prípona *-eň* nie je typická pre antroponymiu, môže poukazovať na pôvodnú príponu *-en*, ktorá bola produktívna v starej forme prídavných mien (*hoden*, *vinen*, *dlžen*, *zvolen*...). Zaujímavosťou, ktorá sa pri priezviskách vyskytuje často, je nerešpektovanie etymologického princípu pravopisu, teda náležitej podoby *Kyveň*. Priezvisko *Darila*, ktoré má na Slovensku aj variant *Darida*, pravdepodobne súvisí s domáckou podobou *Daro* (< *Dárius*), prípadne so slovesom *darit'* (*sa*) – „úspešne pokračovať, mať úspech“. Priezvisko *Vrlík* mohlo byť motivované charakterom človeka, ktorý bol *vrlý*,

⁵ Živé osobné meno chápeme ako „neúradné vlastné meno zväčša s obmedzenou komunikačnou platnosťou, ktorým sa v hovorovom jazyku označuje jednotlivec, prípadne viac jednotlivcov alebo celá rodina, takže nahrádza funkciu úradného mena“ (Valentová a kol., 2024, str. 378).

tzn. „milý, vlúdny, prívetivý“, ako opak adjektíva *nevrlý*. L. Králik (2015) pri hesle *nevrlý* uvádza, že tento tvar vznikol z pôvodnej podoby **vrlý* s významom „ktorý vrel“, prípadne s významovým posunom *zovrelý* – „(o citoch) horúci, vrúcny“ (str. 387). Takže pôvodné živé osobné meno *Vrlík*, ktoré sa stalo priezviskom, charakterizovalo milého, prívetivého človeka.

Ďalšie priezvisko *Droppa* reprezentuje významný liptovský rod mlynárov. Podľa zistení P. Vítka história mlynárstva tohto rodu siaha na začiatok 18. storočia. Zakladatelia rodu boli slobodníci, tzn., že sa mohli slobodne pohybovať po krajine, preto P. Vitek predpokladá, že sa museli na Liptov prisťahovať. Ako uvádza, podľa starej rodovej legendy prišli z Francúzska a sú potomkami francúzskych hugenotov. Záznamy z matrík však toto tvrdenie doposiaľ nepotvrdili. Možno preto uvažuje P. Vitek o motivácii priezviska francúzskym apelatívom *drop* (pokles), prípadne švédskym apelatívom *dropp* (hruška) alebo *droppa* (mrholenie) (Vitek, 2024a, str. 2). Pôvod priezviska *Droppa* je však slovenský a etymologicky súvisí s vtákom dropom (zool Otis)⁶. Pôvodné apelatívum je praslovanské (*drop6*) a súvisí so staroindickým *der-* – bežať, náhliť sa (Králik, 2015, str. 135). Motiváciou mohla byť charakteristická rýchla chôdza, prípadne nositeľ prímena *Dropa* bol človek, ktorý sa neustále ponáhlal, chodil rýchlo. Postupným dedením sa prímeno transformovalo na priezvisko. Pri niektorých priezviskách sa konsonant zdvojuje „ako výsledok pisárskych manierov“ (Majtán, 2014, str. 57). Takto vznikli niektoré podoby slovenských priezvisk – Hollý, Kollár, Droppa a pod.

Priezvisko *Budiak* sa podľa historika P. Vítka objavuje na Liptove v prvej polovici 18. storočia, ale ako autor konštatuje, tento rod tu mohol byť skôr, lenže sa nedostatočne dochovali matriky farností Liptovská Mara a Liptovská Teplá (Vitek, 2023, str. 2). Pôvodné prímeno, ktoré sa postupne transformovalo na priezvisko, vzniklo zo slovesa *budiť*. Motiváciou pôvodnej prezývky, neskôr prímena a napokon priezviska bolo, že takýto človek ako dieťa napr. zle spával – často sa budil, prípadne vstával zavčas ráno a pod. Priezviská tohto typu vznikali pomocou antropoforantu *-ák/-iak*, ktorý bol vysoko produktívny a veľmi frekventovaný. Tvorili sa ním priezviská označujúce vlastnosti nositeľov – podobne napr. *Bradiak*, *Brziak*, *Dolniak*, *Chromiak*, *Krchniak*, *Spodniak* a pod. (Majtán, 2014, str. 43). Priezvisko *Budiak* nie je na Slovensku príliš

⁶ Porovnaj aj Rymut (1999, str. 150).

frekventované – v roku 1995 sa nachádzalo 34-krát v 12 lokalitách, prevažne však v Liptove („Budiak“, b. d.).

Poľského pôvodu je priezvisko *Gemzický*, ktoré malo na Slovensku v roku 1995 38 nositeľov. Nositelia tohto priezviska žili prevažne v oblasti Liptova a Brezna. Podobu *Gemza* malo 84 nositeľov, žijúcich prevažne na severe Slovenska. Rod *Gemzický* z Liptova, ktorému venoval pozornosť P. Vítek, sa spomína už v polovici 18. storočia a v matričných záznamoch Liptovskej Teplej sú členovia rodu zapísaní v podobách *Gemzsiczky*, *Gemziczky* a ojedinele aj *Zsemliczky*. Najstarší predstaviteľ rodu (Štefan *Gemzický*) bol kováčom v službách zemianskeho rodu Kubíniovcov v Madočanoch a povolanie kováča vykonávali aj jeho potomkovia. Pôvod mena *Gemzický* je poľský, toto meno spomína vo svojom slovníku aj K. Rymut: „*Giemza* 1388 – od *giemza* ‚kozica; luksusowa wyprawiona skóra z kozy‘, por. też stp. *giemzić* ‚swędzieć.“ (Rymut, 1999, str. 232)⁷. Priezvisko vzniklo z prímena *Gemza*, ktoré bolo motivované apelatívom *giemza*. Prímeno *Gemza* charakterizovalo garbiara špecializovaného na spracovanie jemnej kože z kôz. Takto spracovaná koža sa používala na výrobu dámskych rukavičiek, ale aj na obťahovanie rúčok na mečoch.

K priezviskám poľského pôvodu môžeme zaradiť aj priezvisko *Gono* (v historickom zápise uvedené v podobe *Gonnech*), ktoré P. Vítek skúmal v okolí obcí Pobedim a Podolie v oblasti dolného Považia. Pôvod mena pravdepodobne súvisí s poľskou podobou slovesa *gonić* vo význame „hnať, doháňať, naháňať“ a pôvodné prímeno mohlo označovať honelníka – pomocníka baču, ktorý pomáhal naháňať ovce na dojenie, alebo pomocníka pri poľovačkách, ktorého úlohou bolo plašiť zver a naháňať ju lovcem. Priezvisko *Gona* uvádza aj K. Rymut (1999) a motiváciu vysvetľuje „od *gonić* ‚pędzić, bieć“ (str. 253). Do úvahy by ešte prichádzala motivácia hypokoristickou podobou nemeckého rodného mena *Egon* (podobne ako pri mene Anton > Tóno).

Ďalšie priezviská, ktorým venoval pozornosť P. Vítek pri zostavovaní rodokmeňov, boli motivované nemčinou. Prvým priezviskom bolo *Hok*. Pôvodná úvaha P. Vítka o motivácii mena vychádzala pravdepodobne z apelatíva *hák* – jeden z významov bol „primitívny typ dreveného pluhu“, resp. nárečová podoba pluhu na vyorávanie zemiakov (Untermajerová & Vítek, 2024a). Pestovanie zemiakov je však historicky doložené až z 18. storočia a priezvisko

⁷ Do úvahy by prichádzala aj motivácia z nemeckého die *Gemse* – kamzík, ale aj tu by zostala motivácia povolaním spracúvajúcim jemnú zvieraciu kožu, ktorú má kamzík rovnakú ako koza. Tento motivant spomína K. Rymut pri priezvisku *Gams* (Rymut, 1999, str. 216).

Hok sa objavuje v záznamoch oveľa skôr. Pôvod mena *Hok* súvisí s nemeckou kolonizáciou a motiváciou bolo zamestnanie nositeľa tohto prímena, ktoré vzniklo zo stredohornonemeckého *hocke*, *höckner* (Beneš, 2020, str. 343), čo sa do češtiny premietlo do apelatíva *hokynář* s významom „drobný kupec“. Išlo o obchodníka so zmiešaným tovarom, ktorý primárne predával potraviny, ale neskôr aj drogériu a iné základné potreby. Priezviská s takouto motiváciou sa na Slovensku vyskytujú v podobách *Hók* – v roku 1995 sa vyskytovalo 62-krát, podoba *Hok* mala frekvenciu výskytu 8 („Hók“, b. d.) a podoba *Hogh* sa vyskytovala 109-krát („Hogh“, b. d.) – všetko v oblastiach, kde prebehla nemecká kolonizácia.

Priezvisko *Frian*, ktorého nositelia sa na Liptove spomínajú od 17. storočia (Vítek, 2025b), súvisí s nemeckou kolonizáciou Liptova v spojitosti s ťažbou zlata a iných nerastných surovín v tejto oblasti. Podoby mena jeho nositeľov v Bobrovci boli *Fryan* a *Frán*. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že motiváciou mena bolo označenie slobodného človeka – z nem. *frei* – „slobodný“ (Beneš, 2020, str. 304). K. Rymut (1999) spomína medzi poľskými priezviskami priezvisko *Frojan* (a jeho deriváty *Frojanek*, *Frojańczyk*), ktoré dokladá antroponymom *-an* (str. 200).

Priezvisko *Fajnor* analyzoval P. Vítek (2019) v Brezovej pod Bradlom, teda v oblasti Malých Karpát, ktorá je spojená s nemeckou kolonizáciou a bohatou tradíciou vinohradníctva. Hoci P. Vítek dáva meno *Fajnor* do súvislosti s nemeckým základom *fein* vo význame „jemný, citlivý, ušľachtilý“, motivácia priezviska nesúvisí s charakterom nositeľa mena, ale s vinohradníctvom. Základom mena bola nemecká podoba *wagener* – vinár, ktorá sa v strednej nemčine kontrakciou (*age > ei*) upravila do podoby *veiner* (Beneš, 2020, str. 328). Nárečová podoba *vainor* sa zmenou *v > f* upravila do podoby *fainor*, ktorá sa proprializovala do prímena *Fajnor* a dedičnosťou vzniklo priezvisko *Fajnor*.

Priezviskom, pochádzajúcim pravdepodobne z nemčiny, je aj priezvisko *Lámy*. Nositelia tohto rodu pochádzajú z Veľkých Janíkoviec (dnes súčasť Nitry). V prvotnej etymológii spájal P. Vítek toto meno s označením súčiastky na voze, ktorá spájala bočnice v jeho hornej časti – *lam* (množné číslo by bolo *lamy*, predpokladáme však, že sémanticky súvisí toto slovo so slovom *lem* – „obruba“) (Untermajerová & Vítek, 2024b). J. Beneš vo svojej monografii uvádza podoby mien „*Lámek*, *Lamík*, *Lamka*, *Laminová*, *Lameš*, *Lamošová*, *Lámos*, *Lámichová*, *Lamata*, *Lamer*, *Lámr*, *Lamžo*“ (Beneš, 2020, str. 135) a píše, že ide o priezviská utvorené zo zdomácnených rodných mien nemeckého pôvodu – *Lambert* alebo *Lamprecht*. Iný výklad ponúka motivácia zamestnaním – latinským

slovom *lanio* sa označoval mäsiar. Synovia mali často prímeno utvorené genitívnou podobou (vo význame *syn...*) – Braxatoris – sládkov syn (braxator), Molitoris – mlynárov syn (molitor), Piskatoris – rybárov syn (piscator) atď. Priezviská *Láni* (pomadařčené *Lányi*, *Lány*) sú takéhoto pôvodu a pri podobe pôvodného priezviska (prímena) *Lány* mohol pisár zapísať *n* v podobe *m*, teda ako *Lámy*. Priezvisko *Lámy* sa v roku 1995 v podobe *Lámi* vyskytovalo 25-krát, v podobe *Lami* 62-krát („Lami“, b. d.), v podobe *Lamy* sa vyskytovalo 11-krát („Lamy“, b. d.).

Z nemčiny pochádza aj priezvisko *Lichardus*, ktoré P. Víték analyzoval v súvislosti s rodom z Kráľovskej Boce na Liptove. Neskôr však jeho podobu ovplyvnila aj latinčina. Prvotnú motiváciu priezviska spájal P. Víték s latinským apelatívom *lichardus* vo význame „záletník“, prípadne vychádzal z priezviska *Lichý* utvoreného z adjektíva *lichý* s významom „klamný, nepodstatný, prázdny“, ktoré by motivovalo podobu priezviska Lichard (Víték, 2009, str. 2). Pri takejto motivácii by sme však nevedeli vysvetliť vznik hláskovej skupiny *-ard-*. Latinizovaná podoba priezviska *Lichardus* vychádza z nemeckého osobného mena *Richard* (to zo staronemeckého *richi* + *hart* s významom „mocný, tvrdý vládca“), pričom došlo k hláskovej zmene *r* na *l*. Táto hlásková zmena je v slovenčine doložená napr. v slovách *verlyba* (< veľryba), *armara* (< almara), prípadne môže dôjsť k prešmyknutiu celej hláskovej skupiny *kareláb* (< kaleráb), podobne je to v ojkonyme *Ludrová* (< Rudlová). Príklady na latinské podoby priezvisk utvorených z latinských a polatinčených foriem krstných mien uvádza M. Majtán – napr. *Adamus*, *Fabricius*, *Jakobeus*, *Karolus*, *Lichardus*, *Markus*, *Martinus*... (Majtán, 2014, str. 29).

Obraz etnickej rôznorodosti, ktorá ovplyvnila niektoré slovenské priezviská, dotvára maďarčina. Nositelia priezviska *Borsík* v 18. storočí bývali v Liptovskom Mikuláši, Dovalove a Liptovskom Ondreji. Pôvod tohto priezviska sa P. Víték snažil spojiť s apelatívami *bursa* – „zvykoslovná fašiangová zábava s hudbou a tancom“, prípadne *bursík* (z *bursovník* – „účastník fašiangovej zábavy“). Toto priezvisko bolo motivované nárečovým apelatívom *borsuk*, ktoré označuje jazveca obyčajného (zool. *Meles meles*). Nárečová podoba *borsuk* vychádza z maďarského apelatíva *borz* – jazvec. Priezviská podľa vlastností zakončené na formant *-ik/-ík* sú rozšírené po celom území Slovenska. Deminutívna forma priezviska *Borsík* zároveň naznačuje, že ide o synovský vzťah – podobne napr. priezviská *Kováč* – *Kováčik*, *Mlynár* – *Mlynárik* atď. (Majtán, 2014, str. 45).

Priezvisko *Haraga*, ktorého nositelia žili koncom 17. storočia v Nemeckej (dnes Partizánskej) Lupči a neskôr sa rod presídlil do obce Dúbrava (Víték, 2025a, str. 3),

je pomerne komplikované na analýzu. Problémom je zachovanie hlásky *g*, resp. výskyt antropoformantu *-aga*. Keby bola podoba priezviska *Haraba*, tú vysvetľuje M. Majtán z poľského apelatíva *haraba*, označujúceho druh povozu, alebo z etnonyma *Arab* (Majtán, 2018; pozri tiež Rymut, 1999, str. 296), pričom *h* sa chápe ako protéza (protetické *h* máme napr. v slovách *hmla* < mlha, nárečové *harmaria* < almara). V slovenčine však nemáme príklad na hláskovú zmenu *b > g*, preto meno *Haraga* nemôžeme vysvetliť z podoby *Haraba*. Ak sa však vrátíme k prípone *-aga*, táto prípona (spolu s *-iga*, *-ega*, *-oga*, *-uga*) pochádza z rumunčiny a súvisí s valašskou kolonizáciou na Slovensku. Tieto antropoformanty sa pridávali k domáckym podobám mien, postupne prešli domácim hláskoslovným vývinom, preto došlo aj k hláskovej zmene *g > h* (Majtán, 2014, str. 28). V slovenčine existuje priezvisko *Halaga*, ktoré vzniklo z etnonyma *Gal/Hal*. V slovenčine dochádza k zamene hlások *l/r* (pozri príklady na túto zmenu pri mene *Lichardus*). Pôvod priezviska *Haraga* teda vychádza z etnonyma *Gal/Hal*, bolo ovplyvnené rumunčinou, resp. jazykom valašskej kolonizácie, a výsledná podoba je výsledkom ďalších hláskoslovných zmien v slovenčine.

Na príkladoch niekoľkých slovenských priezvisk z oblasti Liptova sme ukázali, že podoby viacerých súčasných priezvisk na Slovensku sú výsledkom viacnásobného etnického premiešavania pod vplyvom migrácie, čo viedlo k zmiešaniu lexikálnych a onymických substrátov daných etnických antroponymických systémov. Viaceré podoby svedčia o poľských, nemeckých, latinských, maďarských, rumunských základoch, ktoré sa však v domácom slovenskom prostredí postupne asimilovali s domácim jazykovým prostredím. Oblasť Liptova predstavovala severnú prihraničnú časť Uhorského kráľovstva – preto mala táto oblasť prirodzené hospodárske a jazykové kontakty s poľštinou. Ide o oblasť s bohatou zásobou drahých kovov, ktorá v minulosti prilákala nemecké obyvateľstvo, jej prírodné prostredie bohaté na horské a podhorské pastviny sa stalo lákadlom pre valašskú kolonizáciu. Kontakt valašského živlu s domácim slovenským prostredím obohatil nielen apelatívnu časť slovnej zásoby slovenčiny o tzv. karpatizmy, ale výrazne ovplyvnil aj slovenský antroponymický systém o jazykové prvky z rumunčiny, ukrajinčiny, rusínčiny a goralčiny. V oblasti Liptova pramena najdôležitejšie slovenské vodné toky (Váh, Hron, Hornád), odvádzajúce vody západného, stredného i východného Slovenska. Týmito prirodzenými cestami (popri vodných tokoch) sa v minulosti šírili etnické vplyvy do ostatných častí Slovenska. Cieľom príspevku bolo nielen analyzovať a dokumentovať formy nájdené v archívnych prameňoch, ale poukázať na etnickú pestrosť celého stredoeurópskeho priestoru.

Bibliography

- Beneš, J. (2020). *Německá příjmení u Čechů*. Agentura Pankrác.
- Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae: Vol. 1. 805–1235*. (1971). VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Králik, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Krško, J. (2019). Reflection of the historical facts in the formation of the medieval anthroponymy (with an example from Hont) (M. Bachledová, Trans.). *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska: Sectio FF – Philologiae*, 37(1), 185–194. <https://doi.org/10.17951/ff.2019.37.1.185-194>
- Krško, J., & Maliniak, P. (2019). Medzi zmenou a kontinuitou. Mená poddaných hradu Čabraď v neskorom stredoveku. In *Konvergenie a divergenie v propriálnej sfére: 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017): Zborník referátov* (pp. 343–351). Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, VEDA.
- Lalíková, T. (1987). Bezpríponové z apelatív utvorené najstaršie slovenské osobné mená. In *IX. slovenská onomastická konferencia, Nitra 26. – 28. júna 1985* (pp. 54–57). Jazykovedný ústav L. Štúra SAV.
- Majtán, M. (1980). Príspevok k metodike výskumu historickej antroponymie. In *Jazykovedné štúdie: 15. Horeckého zborník* (pp. 151–155). VEDA.
- Majtán, M. (1992). Kontinuitný vývin slovenčiny vo svetle vlastných mien. *Slovenská reč*, 57(2), 65–72. <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1992/2/sr1992-2-lq.pdf>
- Majtán, M. (1994a). Cisár Jozef II. o používaní priezvisk. *Acta onomastika*, 45, 28–31.
- Majtán, M. (1994b). Vývin priezvisk na Slovensku. *Slovenská reč*, 59(1), 30–37. <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1994/1/sr1994-1-lq.pdf>
- Majtán, M. (2014). *Naše priezviská*. VEDA.
- Majtán, M. (2018). Priezviská Harabin a Harabín. *Kultúra slova*, 52(6), 347–348. <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2018/6/ks6-2018.pdf>
- Malec, M. (1971). *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*. Polska Akademia Nauk, Komitet Językoznawstwa.
- Nováková, M. (2010). *Najstaršie uhorské osobné mená a pomenovacia prax na Slovensku v 13. – 14. storočí* [Doctoral dissertation]. Trnavská univerzita. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.1759.3200>
- Pukanec, M. (2005). Pár poznámok k pomenovaniu Pukanca. *Kultúra slova*, 39(2), 86–92.
- Rymut, K. (1999). *Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-etymologiczny* (Vol. 1). Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Stanislav, J. (1947). Zo štúdia slovanských osobných mien v Evanjeliuovidalskom (Ev. Civ.). *Slavia*, 18, 87–100.
- Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Československá akademie věd – ČSAV.

- Untermajerová, A., & Vítek, P. (2024a). *Rod Hok z Jelenca* [Unpublished manuscript].
- Untermajerová, A., & Vítek, P. (2024b). *Rod Lámy z Velkých Janíkoviec* [Unpublished manuscript].
- Valentová, I., Hladký, J., Závodný, A., Imrichová, M., Králik, L., Harvalík, M., Gałkowski, A., Bijak, U., & Bauko, J. (2024). *Slovenská onomastická terminológia*. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Vítek, P. (2009). *Rod Lichardus z Kráľovskej Boce* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2019). *Rod Fajnor z Brezovej pod Bradlom* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2021). *Rod Gemzický v Liptove* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2022). *Rod Borsíkovcov z Liptovského Ondreja* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2023). *Rod Budiak z Ivachnovej* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2024a). *Rod Droppovcov z Demänovej* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2024b). *Rod Vrlík – Darila zo Švošova* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2025a). *Rod Haraga z Dúbravy* [Unpublished manuscript].
- Vítek, P. (2025b). *Rody Frian a Lojdl v Borovci* [Unpublished manuscript].

Internet sources

- Budiak. (n.d.). In *Slovenské slovníky*. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Retrieved April 27, 2025, from <https://slovník.juls.savba.sk/?w=Budiak&s=exact&c=Z1b0&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berňolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken>
- Hogh. (n.d.). In *Slovenské slovníky*. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Retrieved April 27, 2025, from <https://slovník.juls.savba.sk/?w=Hogh&s=exact&c=W56b&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berňolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken>
- Hók. (n.d.). In *Slovenské slovníky*. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Retrieved April 27, 2025, from <https://slovník.juls.savba.sk/?w=H%C3%B3k&s=exact&c=Oc90&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berňolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken>
- Lami. (n.d.). In *Slovenské slovníky*. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Retrieved April 27, 2025, from <https://slovník.juls.savba.sk/?w=Lami&s=exact&c=V610&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berňolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken>
- Lamy. (n.d.). In *Slovenské slovníky*. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Retrieved April 27, 2025, from <https://slovník.juls.savba.sk/?w=Lamy&s=exact&c=V610&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berňolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken>
- Vývoj osídlenia Slovenska*. (n.d.). Retrieved March 9, 2025, from <https://kolonizacia.webnode.sk/>

The Forms of Some Slovak Surnames as a Result of Multi-Ethnic Influences in Central Europe

Summary

Today's two-name anthroponymic system is the result of a gradual evolution from the one-name system used in the early Middle Ages, through a transitional period when a person was identified more precisely by means of a byname or nickname, to the lasting formation of a two-name system, with anthroponyms consisting of the first name and a surname. From the thirteenth century onwards, the one-name system was gradually replaced by a two-name system – the father's name, degree of kinship, social rank, occupation, features of appearance etc. were added to the family name. Around the fifteenth century, we can speak of the formation of basic types of surnames. This article focuses on the analysis of selected Slovak surnames that indicate not only native motivational background, but also the influences of neighbouring ethnicities and languages. The forms of some Slovak surnames were influenced by languages such as German, Polish, Latin, Hungarian and Romanian, which points to ethnic migration in the area of central Europe.

Formy niektórych słowackich nazwisk jako wynik wieloetnicznych wpływów w Europie Środkowej

Streszczenie

Dzisiejszy dwuimienny system antroponimiczny jest wynikiem stopniowej ewolucji od systemu jednoimiennego, stosowanego we wczesnym średniowieczu, przez okres przejściowy, w którym bliżej określano osobę za pomocą przydomka lub przezwiska, do trwałego ukształtowania się systemu dwuimiennego, w którym

antroponimy składają się z imienia i nazwiska. Od XIII wieku system jednoimienny był stopniowo zastępowany dwuimiennym – do nazwiska rodowego dodawano imię ojca, stopień pokrewieństwa, status społeczny, zawód, cechy wyglądu itp. Około XV wieku możemy mówić o kształtowaniu się podstawowych typów nazwisk. Niniejszy artykuł skupia się na analizie wybranych słowackich nazwisk, które wskazują nie tylko na rodzime podłoże motywacyjne, ale także na wpływy sąsiednich grup etnicznych i języków. Niektóre słowackie nazwiska kształtowały się pod wpływem języków takich jak niemiecki, polski, łacina, węgierski czy rumuński, co wskazuje na migracje etniczne na obszarze Europy Środkowej.

Keywords: onomastics; anthroponym; surname; multi-ethnic influences

Słowa kluczowe: onomastyka; antroponim; nazwisko; wpływy multietniczne

Jaromír Krško, Matej Bel University in Banská Bystrica, Banská Bystrica, Slovakia

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3015-4521>

Correspondence: jaromir.krsko@umb.sk

The preparation of this article was financed within the statutory activities of the Matej Bel University in Banská Bystrica.

Competing interests: The author has declared that he has no competing interests.

Publication history: Received: 2025-04-29; Accepted: 2025-07-21; Published: 2025-12-31